

ЛИТЕРАТУРА

1. Helbig, G. Die Negation. Zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer / G. Helbig. – Leipzig: Probleme der Sprachwissenschaft, 1975. – 72 S.
2. Гаворым па-беларуску: вучэб. дап. па беларус. мове для замежных навучэнцаў / Л. І. Сямешка [і інш.]; пад рэд. Л. І. Сямешкі. – Мінск : БДУ, 1999. – 277 с.
3. Гаспилене, Н. А. Экспрессивные средства выражения утверждения и отрицания в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. А. Гаспилене; МГПИИЯ им. М. Тареза. – М., 1972. – 20 с.
4. Пономарева, Х. Отрицание в немецком языке / Х. Пономарева. – М.: Москва, 1983. – 500 с.
5. Паславская, А. И. Эксплицитное и имплицитное отрицание в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. И. Паславская; Львов. гос. ун-т им. Ивана Франко. – Львов, 1990. – 16 с.

The article is devoted to the consideration of possible ways of translating negation from Belarusian into German. Since the Belarusian language is a polynegative language and German is mononegative, the choice of the element that retains negativity presents special difficulties in translation. Based on the study of the selected material, the author has identified a number of regularities according to which the element bearing negation in the sentence is picked out.

Поступила в редакцию 18.12.2018

К. І. Субота

СТРУКТУРНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ СКЛАДАНЫХ ПАРЦЭЛЯТАЎ У БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

Артыкул прысвечаны аналізу семантыка-сінтаксічных асаблівасцей парцэляваных канструкцый у рамках складаных сказаў з паратаксічнай і гіпатаксічнай сувяззю ў беларускіх і англійскіх мастацкіх творах. Аўтарам выдзяляюцца ўніверсальныя ўласцівасці і спецыфічныя асаблівасці функцыянавання дадзеных канструкцый у супастаўляльных мовах.

У сучасных лінгвістычных даследаваннях склалася прадстаўленне аб парцэляваных канструкцыях як аб расчлянёным сказе з базавай часткай (БЧ) і сінсемантычным парцэлятам. Аднак парцэляцыя – гэта не лінгвістычная памылка, а пэўны камунікатыўна-стылістычны прыём, які выкарыстоўваецца для эмацыянальнага і інтэлектуальнага ўздзеяння.

Сінтаксічны прыём парцэляцыі, што прадстаўляе сабой сродак актуалізацыі мовы, знайшоў развіццё ў працах лінгвістаў, якія разглядаюць дадзеную канструкцыю ў структурна-граматычным, кагнітыўна-псіхалагічным і стылістычным аспектах. Аднак усе лінгвісты згаджаюцца з тым фактам, што парцэляцыя пранікае ў літаратурную мову пад уздзеяннем гутарковай мовы і яе механізмаў успрымання. Так, Ю. В. Ваннікаў разглядае гэты фено-

мен праз прызму камунікатыўнай арганізацыі выказвання і адзначае, што парцэляцыя з'яўляецца сродкам актуалізацыі частак сказа [1, с. 141]. Я. А. Іванчыкава лічыць яе з'явай экспрэсіўнага сінтаксісу, сутнасць якой выяўляецца ў расчляненні сказа на інтанацыйна адасобленыя адрэзкі [2, с. 282]. Новы этап у даследаванні парцэляцыі звязаны з ростам цікавасці ў мовазнаўстве да антрапацэнтрычнасці дыскурсіўнага аспекта арганізацыі тэксту. Р. А. Зеляпукін аналізуе парцэляваныя канструкцыі з улікам сінтагматычных і парадыгматычных сувязей у структуры тэксту [3, с. 7]. А. П. Каркошка звяртае ўвагу на экстралінгвістычныя фактары (прагматычныя, сацыякультурныя, псіхалагічныя) структурнай і камунікатыўнай арганізацыі выказвання [4, л. 58].

Такім чынам, неадназначнасць, поліфункцыянальнасць, магчымасць ужывання дадзенай з'явы ў многіх стылях і жанрах мовы адкрываюць шырокія перспектывы вывучэння парцэляцыі. Недастатковая даследаванасць яе сутнасці, яе структурна-семантычных і функцыянальных характарыстык у беларускай і англійскай мовах у супастаўляльным плане выклікае шэраг нявырашаных тэарэтычных і практычных пытанняў.

Парцэляцыя можа назірацца не толькі ў простых, але і ў *складаных* сказах розных структурна-семантычных тыпаў. Парцэляваныя *с к л а д а н а - з л у ч а н ы* я сказы ў большасці выпадкаў абумоўлены двухчленнасцю сваёй структуры, аўтасемантычнасцю базавага кампанента далучальнай канструкцыі і сінсемантычнасцю парцэляванай часткі звышфразовага адзінства. Найбольшая колькасць універсальных уласцівасцей для абедзвюх моў была выяўлена ў сінтаксічным вымярэнні. Самымі распаўсюджанымі ў дзвюх супастаўляльных мовах з'яўляюцца *рэтраспектыўныя парцэляты*, якія знаходзяцца постпазіцыйна адносна БЧ: *Яна не злавалася, не крычала, не адгаворвала. Але ён помніць, як рантам упалі яе маленькія рукі...* (І. Шамякін); *His hands were ravenous. And his eyes were beginning to feel hunger* (R. Bradbury). Камунікатыўныя і стылістычныя ўмовы дазваляюць наблізіць парцэляваную структуру да вуснага выказвання і актуалізаваць яе камунікатыўную значнасць без стварэння новай мадэлі сказа.

Парцэляваныя канструкцыя, суадносныя са складаным сказам, былі прааналізаваны па працягласці парцэлятаў. У беларускай і англійскай мовах парцэляваныя складаназлучаныя сказы характарызуюцца двухчленнай структурай з фіксаванай будовай: *Я разумею, што ў мяне няма аніякіх доказаў, акрамя ўспамінаў. Але яны не матэрыяльныя...* (І. Шамякін); *Their literary heritage is not what most of them treasure above all else! But they're sweet things!* (W. Tennessee). Парцэляты такой будовы лёгка паддаюцца ідэнтыфікацыі, з'яўляюцца дынамічнымі, экспрэсіўнымі, пра што можа сведчыць графічнае афармленне канструкцыі. Часта ў супастаўляльных мовах назіраюцца парцэляваныя канструкцыі са шматзвеннай структурай, аднак яны ўскладняюцца іншымі відамі члянэння. Як паказала даследаванне, шматзвенныя канструкцыі такога тыпу ў беларускай і англійскай мовах характарызуюцца лінейным члянэннем, якое адлюстроўвае паступовы характар падпарадкавання сегментаў у актуалізаваным радзе: *Пасля па Вольгу яшчэ прыходзілі з камендатуры.*

Але ў яе нарадзілася дачка. Раней часу (І. Чыгрынаў); Але выселіць людзей – выселілі. У лес. А акцыі былі падпісаны, гэтыя, аб масавых экзекуцыях (У. Караткевіч); *Inside was a cake. A homemade cake. And on the cake, in curly icing letters, were three words: Happy Birthday Margaret* (D. Satterfield).

У беларускай мове далучальна-паясняльныя адносіны ў парцэляваных канструкцыях з прэдыкатыўнымі часткамі часцей за ўсё выражаюцца пры дапамозе злучнікаў *i, a, але*. Далучальна-азначальныя адносіны, якія афармляюцца паміж парцэляванымі часткамі ў складаназлучаных сказах пры дапамозе злучнікаў *a, але*, звычайна суправаджаюцца рознымі відамі супраціўных адценняў. У выпадках, калі парцэляваная канструкцыя мае шматзвенную структуру, далучальныя часткі могуць характарызавацца наяўнасцю розных відаў сінтаксічных адносін: *Ці ён быў адзіным выпадковым сведкам. І крануўся, гледзячы на ўвесь гэты жах. Але цяпер ад яго ўжо ніхто нічога і ніколі не даведаецца* (У. Караткевіч).

Асаблівасцю англійскай мовы можна назваць наяўнасць шматчленных парцэляваных структур з прэдыкатыўнымі часткамі і паратаксічнай сувяззю, якія звязаны паміж сабой рознымі злучнікамі (*and, but, or*) у рамках адной канструкцыі, рознымі знакамі прыпынку і рознымі сінтаксічнымі адносінамі: *And now, too, I must spend my time with her, and our project must wait. But it won't be long now. And there is Christmas coming* (D. Satterfield); *At first I thought I just had a bad cold. But there was no fever, and instead of going away, the cough got worse* (S. King). Шматчленныя парцэляваныя структуры ў складаназлучаным сказе дапамагаюць ствараць пэўны экспрэсіўны эфект і абазначыць ступень значнасці парцэлята ў англійскай мове. Акрамя таго, яшчэ адной адметнай рысай арганізацыі парцэляваных складаназлучаных сказаў у англійскай мове з'яўляецца наяўнасць парцэлятаў з раздзяляльнай сувяззю: *I can transfer it, if you want. Or I can tell him you left for the day* (S. King). Дадзеныя парцэляты са злучнікам *or* актуалізуюцца, чаго нельга сказаць пра беларускую мову, для якой парцэляцыя канструкцый з раздзяляльнымі злучнікамі не з'яўляецца характэрнай.

Далучальныя часткі могуць быць звязаны паміж сабой далучальна-пералічальнымі, далучальна-азначальнымі або далучальна-дапаўняльнымі сінтаксічнымі адносінамі ў рамках адной сінтаксічнай структуры. Спецыфічныя асаблівасці ў сінтаксічным вымярэнні ў англійскай мове заключаюцца ў асіметрычнасці паратаксічных канструкцый, г. зн. магчымасці функцыянавання розных злучнікаў, розных знакаў прыпынку і розных сінтаксічных адносін у рамках адной канструкцыі. Некаторыя адрозненні ў прынцыпах арганізацыі і функцыянавання беларускай і англійскай пунктуацыйных сістэм звязаны камунікатыўна-прагматычнай задачай англійскай пунктуацыі і фармальна-граматычнай напраўленасцю беларускай.

Больш асаблівасцей функцыянавання парцэлятаў, суадносных са складаназлучаным сказам, у супастаўляльных мовах было выяўлена ў семантычным плане. Адметнасцю англійскай мовы з'яўляецца наяўнасць паўтораў, якія дапамагаюць згладзіць разрыў паміж БЧ і актуалізаваным элементам: *It's for*

mental problems. Or you might say emotional problems (A. Munro); *We can obtain it immediately. But we need your influence* (D. Brown); *I never knew what happened to it all, and the waste used to worry me sometimes. But I never dared ask Mrs Danvers what she did about it* (D. Du Maurier). Як бачым з прыкладаў, далучальная частка цесна звязана з БЧ і падмацавана дзейнікамі-паўтарамі ў парцэлятах. Паўтараюцца не толькі асобныя словы, але і цэлыя часткі сказа, што сведчыць пра сінкрэтычную прыроду парцэляваных структур з прэдкатыўнымі часткамі ў англійскай мове.

У беларускай мове часцей за іншыя можна сустрэць парцэляты прэдкатыўных частак складаназлучаных сказаў з далучальна-паясняльнымі адносінамі. Такія складаназлучаныя канструкцыі маюць двухчленную закрытую структуру. У адпаведнасці з характарам названых адносін парцэлят характарызуе БЧ, раскрывае яе змест з боку якасці, прызначэння. Указальныя займеннікі *гэта, тое* вельмі часта з'яўляюцца злучальным звязном паміж БЧ і парцэлятам: *Рэчку можна ачысціць. Але гэта не мела б ніякага сэнсу, каб не бруіла чысціню пачатковая крынічка, падземная вада...* (А. Адамовіч). Часта ўказальныя займеннікі выконваюць ролю дзейніка ў далучальнай частцы парцэляванай канструкцыі, аб'ядноўваючы актуалізаваныя фразы ў адзінае звышфразовае адзінства. Акрамя таго, указальны займеннік *гэта* ў парцэляце можа выступаць у ролі дапаўнення, што сведчыць пра семантычную непаўнату базавай часткі: *Шклянку гарэлки хіба хатнеш – чысцейшым быццам бы адчуваеш. Але і ад гэтага радасці няма* (І. Шамякін).

Такім чынам, аналіз парцэляваных структур дадзенага тыпу дазволіў выявіць некаторыя структурна-семантычныя рысы, абумоўленыя асаблівасцямі пунктуацыйнай і граматычнай сістэм супастаўляльных моў, а таксама нацыянальнай спецыфікай светаўспрымання.

Складаныя сказы, у якіх пры дапамозе гіпатаксічных злучнікаў і адносных слоў аб'яднаны сінтаксічна нераўнапраўныя састаўныя часткі, лічацца *складаназалежнымі*. Парцэляцыю складаназалежных сказаў патрэбна разглядаць з улікам ілакутыўных намераў аўтара. Актуалізацыя залежнай часткі складанага сказа дазваляе паказаць шматаспектнасць і значнасць фрагмента рэчаіснасці, які апісваецца, дзеля ўзмацнення апелятыўнага эфекту. Акрамя таго, парцэляцыя складаназалежных структур сведчыць пра структурна-семантычную гнуткасць моўных адзінак, калі самастойны просты сказ у пэўных камунікатыўных умовах змяняе свой статус і становіцца адной з актуалізаваных частак складанага сказа.

Парцэляваныя складаназалежныя сказы з'яўляюцца сінкрэтычнымі адзінкамі маўлення, дзе парцэляваны кампанент не ўтварае самастойнай камунікатыўнай адзінкі. Ён сінтаксічна звязаны з асноўнай часткай, аднак мае ўласны інтанацыйны малюнак і ўласныя граматычныя прыкметы. Паміж часткамі парцэляванага складаназалежнага сказа захоўваюцца агульнасінтаксічныя адносіны, і сувязь паміж парцэлятамі з'яўляецца больш трывалай за кошт не толькі сэнсавых і лагічных, але і граматычных прычын.

Універсальнай характарыстыкай беларускай і англійскай моў з'яўляецца наяўнасць складаназалежных сказаў з парцэляванымі прычынна-выніковымі часткамі: *Нібы Мар'янава падазронасць заразіла і мяне. Таму я ўзяў цяжкі том і панёс да сакрэтнага* (У. Караткевіч); *We couldn't stand the smell of her. So José and I left them in the hospital and went to Havana* (С. Truman); *And I wasn't tired or anything. So I went up to my room and put on my coat* (R. Salinger). Умяшчаючы ў сабе змест галоўнай часткі, злучнікі *таму*, *so* сведчаць пра тое, што галоўная частка ў пэўнай меры залежыць ад даданай і не з'яўляецца аўтасемантычнай. У беларускай мове для асаблівага падкрэслівання прычыны ў даданай далучальнай частцы могуць ужывацца ўзмацняльныя часціцы *і*, *й*, якія кантактна і дыстантна мяжуюць са злучнікам: *Па сабе мераў сына. Таму і не звярнуў увагі, што Барыс перастаў танцаваць, калі танцаваў Плечка. З Тамарай* (І. Шамякін); *Прыемна мне было чытаць яе і зараз, думаць над паасобнымі мясцінамі, уяўляць. І ўсё ж не так прыемна, як раней. Таму што хаця я й чытаў ледзь не на складах – шукаў я ўсё ж іншае* (У. Караткевіч). Для англійскай мовы з фіксаваным парадкам слоў характэрна пэўная заканамернасць семантычных і камунікатывных адносін.

Для беларускай мовы ў мастацкіх творах характэрна наяўнасць складаназалежных парцэляваных канструкцый з даданай прычыны: *І тады я адпусціў сваю гвардыю на некалькі дзён. Папрасіўшы, каб самі не лазілі. Бо яшчэ здарыцца нешта, а тады – як глянеш у вочы дзеду Мультану і бацькам Шубайлам?* (У. Караткевіч); *Можна, таксама ў Менску пашукаць? Ці ў Вільні. Бо ў Кладна судовыя архівы дымаў пайшлі...* (У. Караткевіч). Як бачым, не заўсёды парцэляваны складаназалежны сказ абумоўлены двухчленнасцю сваёй структуры. Базавая частка можа быць ускладнена парцэляваным дзеепрыслоўным зваротам або акалічнасцю, у выніку чаго даданая частка сказа размяшчаецца дыстантна. Графічная рэпрэзентацыя выступае не толькі вырашальным фактарам пры актуалізацыі выказвання, але і садзейнічае інтанацыйнай інтэрпрэтацыі тэксту.

У англійскіх мастацкіх творах таксама ўжываюцца складаназалежныя парцэляваныя канструкцыі з даданай часткай прычыны, аднак яны маюць свае спецыфічныя ўласцівасці. У англійскай мове экспрэсіўная функцыя актуалізаваных выказванняў можа ўзмацняцца пры дапамозе выкарыстання парантэз, якія не звязаны з імі граматычна. Напрыклад: *Also horror, I might **as well** admit it. Because serious illness does horrify us, doesn't it, and Al was seriously ill; I wish I had been emotionally blocked, **after all*** (D. Satterfield). Як бачым з прыкладаў, аўтарам ужываюцца такія парантычныя канструкцыі, як *as well*, *after all* у базавай частцы парцэляванага выказвання дзеля надання звышфразавому адзінству дадатковых сэнсавых значэнняў экзэмпліфікацыі, дэліберацыі. Сінсемантычнасць парантэз часцей за ўсё абумоўлена пазіцыяй у звышфразавым адзінстве. Акрамя таго, функцыянаванне складаназалежных сказаў з парцэляванай даданай часткай прычыны можа суправаджацца паўторам злучнікаў або цэлых частак сказа: *No last half-hour on the terrace,*

not even ten minutes perhaps to say goodbye. **Because** she had finished breakfast earlier than she expected, **because** she was bored (D. Du Maurier). Прыклады паказваюць, што паўторы злучнікаў з рознай графічнай рэпрэзентацыяй садзейнічаюць выражэнню розных ілакутыўных намераў аўтара.

Акрамя таго, універсальным параметрам беларускай і англійскай моў з'яўляецца ўжыванне складаназалежных сказаў з парцэляванай далучальна-ўмоўнай часткай са злучальнымі словамі *калі, when*: *Пасля дзесяцігодкі я паспрабую паступіць у мастацкі інстытут. **Калі** ў мяне ёсць хоць нейкі талент...* (І. Шамякін); *I'm calling a meeting even if we have to go on into the dark. Down on the platform. **When** I blow it. Now* (D. Du Maurier). Як бачым, у англійскай мове складаназалежная парцэляваная канструкцыя можа ўскладняцца іншымі відамі далучэння, што сведчыць пра шматступенчатую структуру звышфразавога адзінства. Пры гэтым могуць выкарыстоўвацца як вертыкальныя знакі прыпынку (садзейнічаюць падзелу частак выказвання, выражэнню ілакутыўных намераў аўтара), так і гарызантальныя (выкарыстоўваюцца для рытмічнай арганізацыі тэксту, для перадачы адценняў думак і пачуццяў).

У беларускай мове ўжыванне парцэляваных складаназалежных сказаў з даданымі далучальна-атрыбутыўнымі і далучальна-адноснымі часткамі з'яўляецца факультатыўным. У ходзе даследавання былі выяўлены прыклады, дзе далучальна-атрыбутыўная частка аб'яднана з галоўнай пры дапамозе злучальнага слова *які* з дыстантным размяшчэннем: *Адзін чайнік. З якім па чарзе хадзілі па кінаток да тытана. Аднаго тытана...* (І. Мележ). У англійскай мове прыкладаў з дадзеным відам сувязі выяўлена не было.

Як паказала даследаванне, парцэляваныя складаназалежныя сказы з акалічнаснай даданай часткай ужываюцца часцей у параўнанні з іншымі відамі далучэння пры гіпатаксічнай сувязі. Пры парцэляцыі складаназалежнага сказа аўтасемантычнасць БЧ не з'яўляецца неабходнай умовай у параўнанні са структурнай арганізацыяй складаназлучанага сказа, дзе БЧ можа быць прадстаўлена асобнай завершанай фразай. Фактычны матэрыял паказаў, што ў беларускай і англійскай мовах існуюць універсальныя і спецыфічныя параметры пры функцыянаванні складаных парцэляваных сказаў з гіпатаксічнай сувяззю.

Універсальным параметрам беларускай і англійскай моў з'яўляецца наяўнасць двухчленнай структуры з парцэлятам у постпазіцыі. У выніку даследавання было выяўлена, што часцей за іншыя парцэлююцца складаназалежныя сказы з даданай прычынна-выніковай часткай. Аднак у англійскай мове двухчленная арганізацыя парцэляванага складанага сказа з гіпатаксічнай сувяззю можа ўскладняцца іншымі відамі далучэння як у постпазіцыі, так і ў прэпазіцыі. Часцей за ўсё двухчленная структура ўскладняецца парцэляванымі дапаўненнямі і акалічнасцямі.

Яшчэ адным спецыфічным параметрам функцыянавання парцэляваных складаных сказаў з гіпатаксічнай сувяззю ў англійскай мове можна назваць наяўнасць паўтораў. Такая будова стварае пэўны інтанацыйны і рытмічны малюнак, які набліжае пісьмовую мову да гутарковай.

У беларускай мове за кошт яе сінтэтычнасці спецыфічным параметрам можна назваць наяўнасць узмацняльных часціц, якія кантактна і дыстантна мяжуюць са злучнікамі або злучальнымі словамі ў парцэляваных складаназалежных сказах і выкарыстоўваюцца дзеля надання экспрэсіўнасці выказвання. У англійскай мове, наадварот, адсутнічаюць узмацняльныя часціцы, але шырока ужываюцца парантэзы, каб прыдаць парцэляванай канструкцыі дадатковыя эмацыянальна-экспрэсіўныя значэнні.

Варта звярнуць увагу на графічнае афармленне парцэляваных структур. Універсальнай уласцівасцю беларускай і англійскай моў з'яўляецца наяўнасць як гарызантальных, так і вертыкальных пунктуацыйных знакаў, якія служаць эфектыўным сродкам перадачы розных сэнсавых адценняў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Ванников, Ю. В.* Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи / Ю. В. Ванников. – М. : Рус. язык, 1978. – 296 с.
2. *Иванчикова, Е. А.* Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные синтаксические функции / Е. А. Иванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1968. – С. 277–301.
3. *Зелепукин, Р. О.* Парцелляция в художественной прозе В. Токаревой. Структура, семантика, текстообразующие функции : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Р. О. Зелепукин. – М., 2007. – 26 с.
4. *Каркошко, О. П.* Парцелляция: Структура, семантика, функция: на материале русского и немецкого языков : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / О. П. Каркошко. – Майкоп, 2011. – 186 л.

The article deals with a number of problems related to the differentiation of complex fragmentary sentences with hypotactic and paratactic relations. Data from the English and Belarusian languages are compared, which allows to point out functional similarities and specific peculiarities in the languages compared.

Поступила в редакцию 19.12.2018

Е. В. Хомцова

МЕТАФОРИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ КОНЦЕПТА «ЖИВОТНОЕ» В АСПЕКТЕ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается один из способов репрезентации концепта «животное» посредством метафорического моделирования в русском и английском языках. Дается описание антропоморфной метафорической модели «Животное – это человек». Выделены фреймы, составляющие данную модель, а также приведены количественные результаты исследования, которые отражают частотность употребления этой модели в русском и английском языках.